

”thi all vores lærdom er
dog mesten halfverk og
stumpeviis”: en islandsk
litteraturhistorie fra det 18.
århundrede

Guðrún
Ingólfssdóttir og
Þórunn
Sigurðardóttir

I det 18. århundredes indledende årtier begynder islandske og danske lærde at planlægge at skrive en islandsk litteraturhistorie.¹ I 1723 udgav den danske præst Albert Thura (1700–1740) en dansk litteraturhistorie på latin, *Idea historiae litterariae Danorum*, der må regnes for den første egentlige danske litteraturhistorie, idet man på det tidspunkt dog havde gjort forskellige forsøg i den retning med tarvelige forfatter- og boglister. Thuras værk er delt i to: Første del behandler sproget, skoler, lærdom, lærde, biblioteker og bogsamlere samt trykkere og boghandlere, medens anden del behandler den danske litteraturs udvikling, idet fremstillingen er ordnet efter genrer.² Thura medtager et par islandske forfattere i sin litteraturhistorie, men han besluttede senere at skrive et særskilt værk om islandske forfattere og lærde. Thura udarbejdede en liste med navnene på de folk, han havde fundet frem til, og sendte den i 1736 til Hans Gram, der var professor ved Københavns Universitet, for at få yderligere oplysninger. Gram fik derpå Jón Ólafsson (1705–1779), arnamagnæansk stipendiat, til at besvare forespørgslen. Et ikke særlig udførligt udkast til dette svar findes bevaret på Islands landsbibliotek, Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn, under katalognummeret JS 526 4to. To år senere, i foråret 1738, bad Thura Jón Ólafsson om at forøge listen samt at tilføje flere oplysninger om de enkelte personer, idet Thura havde tænkt sig at udgive den under titlen *Islandia litterata*.

På nogenlunde samme tid synes Jón Ólafsson sammen med sin broder, Erlendur Ólafsson – der også for en tid var arnamagnæansk stipendiat – at have haft planer om at skrive et lignende værk. Jón Ólafsson fortæller i et brev, dateret 1738, til den senere landfoged, Skúli Magnússon: ”foruden Erlendur og mig har Alb. Thura planer om at skrive og udgive en bog om lærde islændinge.”³ Jón Helgason – der skrev doktorafhandling om Jón Ólafsson og hans værk – mener, at disse ord også kunne sigte på de to brødres plan om at skrive biografier om håndskriftsamleren Árni Magnússon (1663–1730), lovmanden Páll Vídalín

(1667–1727) og biskop Jón Vídalín (1666–1720).⁴ Men det er dog lige så sandsynligt, at de vitterligt har haft planer om at skrive en litteraturhistorie. Dels var der opstået en tradition for litteraturhistorieskrivning, som Thuras skrifter og Páll Vídalíns *Recensus poetarum et scriptorum Islandorum hujus et superioris seculi* viser, dels havde Jón Ólafsson set de noter, som Árni Magnússon havde tænkt sig at benytte ved arbejdet med en islandsk litteraturhistorie. Jón Ólafsson har naturligvis også hørt om, at man på den tid skrev og udgav den slags skrifter mange steder i Nordeuropa. Endelig må det bemærkes, at der i skriftet *Hagþenkir* – som omhandler uddannelse og udvikling i Island, skrevet tidligt i 1737 af Jón Ólafsson – i kapitlet om arbejder, som de islandske lærde burde påtage sig, står: ”Det ville også være gavnligt i det hele taget at skrive *Historiam literariam*.”⁵ Der hersker således ingen tvivl om, at Jón Ólafsson gik med planer om at skrive et litteraturhistorisk værk hen imod slutningen af 1730’erne.

I det følgende vil vi i sammenhæng med andre islandske værker af lignende art fra det 18. århundrede komme nærmere ind på den litteraturhistorie, Jón Ólafsson fra Grunnavík skrev under titlen *Apparatus Literariam Islandicam*. Der vil blive redegjort for stoffets disposition og Jón Ólafssons tanker om litteraturhistorieskrivning, litteratur og litteraturanalyse, såvel som hans syn på forfatterne og forskningen. Lærde skrifter fra tidlig moderne tid vil løbende blive revurderet i forhold til deres betydning for litteraturhistorien og litteraturanalyse i dag.

Den islandsk litteraturhistorieskrivnings begyndelse

Jón Ólafsson begyndte straks at indsamle stof til Thura og skrev siden et skrift på dansk under titlen *Kort Under-retning om nogle Lærde Isslændere, deres Vitas og Scripta, sammenskrevet i Kiöbenhavn Anno Christi 1738*. Dette skrift udgør grundstammen i litteraturhistorien, som den foreligger i håndskriftet KBAdd 3 fol., der opbevares på Árni Magnússon-instituttet for islandske studier (Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum) i Reykjavík.⁶ Af håndskriftet fremgår endvidere, at Jón Ólafsson havde tænkt sig, at Thura selv skulle oversætte til latin. På et senere tidspunkt har han skrevet en bemærkning på den dansksprogede dels forreste side: ”Dette skrift blev aldrig sendt til hr. Thura, men der blev derfra taget det, der skulle bruges til at besvare hans spørgsmål” (bl. 51r).⁷ Thura kom desværre ikke til at se værket trykt, da han – alt for tidligt – døde i 1740.⁸ Jón Ólafsson fortsatte ikke desto mindre med at indsamle stof til en islandsk litteraturhistorie og gav håndskriftet, der i dag foruden løse sedler består af 205 blade, følgende titel:

Apparatus
ad
HISTORIAM LITERARIAM
IS-LANDICAM
in Tres Partes divisus,
quarum Prima indigitat præcipuos libros Carmina & Scripta,
quæ unquam ab Islandis literis consignata, ad nos
pervenerunt.
Secunda fert iudicium de auctoritate fide et ætate
Librorum Islandicorum, tam in genere omnium, quam in
Specie quorundam.
Tertia continet Nomina, Vitas et Scripta eorum auctorum
de quorum operibus nobis constat.

Opus inchoatum
HAFNIÆ
Anno M.DCC.XXX.VIII.

Foran den danske del indsatte han endvidere et kapitel på islandsk om islandske skjalde og de litteraturgenrer, der kendetegnede det litterære liv i Island i middelalderen og efter reformationen. Jón Ólafsson fortsatte i de følgende år med at skrive videre på litteraturhistorien, og flere af marginnoterne i håndskriftet er uden tvivl hans senere tilføjelser. Det seneste årstal, der forekommer i håndskriftet, er 1756, som findes på det sted, hvor Jón Ólafsson omtaler, at hans broder, Erlendur, sejler hjem til Island (bl. 83v); Erlendur må have hjulpet til med at fremskaffe oplysningerne til Thura. I 1758 kom håndskriftet ud af Jón Ólafssons eje.⁹

Skønt man i håndskriftet mange steder støder på henvisninger til Árni Magnússons førnævnte noter, har vi ingen midler til at bestemme, hvor meget stof Árni Magnússon havde samlet sammen. Hans noter blev nemlig, som det fremgår af et brev, Árni Magnússon skrev til præsten Jón Halldórsson i Hítardalur i juni 1729, ildens bytte ved Københavns brand i 1728. Gottskálf Þór Jensson gør opmærksom på, at forudsætningen for at skrive en islandsk litteraturhistorie netop har været den store håndskriftsamling i København, og det ville derfor næppe være at gå for vidt at regne professoren og håndskriftsamleren Árni Magnússon for den islandske litteraturhistorieskrivnings grundlægger.¹⁰ Også Jón Ólafsson gør i sit skrift meget ud af Árni Magnússons arbejde, og han siger, at det var kommet længere end andre arbejder, og at der næppe havde været meget at tilføje, hvis det ikke var gået til ved branden (bl. 54r–v).

Som allerede nævnt, skrev lovmanden Páll Vídalín, der var en nær ven af Árni Magnússon og desuden Jón Ólafssons plejefar, også en islandsk litteraturhisto-

rie på latin, formentlig omkring år 1700, *Recensus poetarum et scriptorum Islandorum*. Dette skrift har ikke været afsluttet fra Páll Vídalíns hånd, og det er således formentlig mere præcist at tale om et udkast til en litteraturhistorie.¹¹ Páll Vídalíns egenhændige manuskript er nu tabt, men der findes afskrifter af dele af skriftet med andres tilføjelser.¹²

Jón Ólafssons samtidige og ven, rektoren Jón Thorkillius (Þorkelsson; 1697–1759), skrev også en islandsk litteraturhistorie. Han arbejdede omkring midten af 1720'erne på en islandsk litteraturhistorie for slotspræsten Nicolaus Petrus Sibbern (1684–1729/30?) i Glückstadt. Litteraturhistorien udkom i Lübeck langt senere, i 1760, under Sibberns navn og med titlen *Idea Historiae Literariae Islandorum*.¹³ Thorkillius var rektor ved skolen i Skálholt i årene 1728–1737, og medens han var der, skrev han i 1733 sin egen litteraturhistorie: *Specimen Islandiæ non barbaræ*, som han de følgende årtier løbende gjorde mindre tilføjelser til. Jón Ólafsson nævner i sin litteraturhistorie dette skrift sammen med forskellige skrifter på latin af samme slags (bl. 54v). Han henviser enkelte steder til Thorkillius, hvor han har optaget nogle sætninger fra ham på latin om nogle forfattere. Disse citater står ofte i marginen, og Jón Ólafsson har sikkert tilføjet dem senere. Thorkillius har kendt Jón Ólafssons litteraturhistorie, som det fremgår af hans eget værk.¹⁴

Den bedst kendte islandske litteraturhistorie fra 1700-tallet er *Sciagraphia historiae literariae Islandicæ* af Hálfðan Einarsson (1732–1785), der var rektor ved latinskolen på Hólar, og den blev da også trykt hele to gange i århundredet, i henholdsvis 1777 og 1786. Det er blevet påvist, at Hálfðan har benyttet forskelligt fra Páll Vídalíns *Recensus*, og det er på ingen måde utænkeligt, at han tillige har benyttet Jón Ólafsson og Jón Thorkillius's litteraturhistorier, for det kan påvises, at han har haft adgang til begge.¹⁵

Hvilket slags værk er Apparatus ad Historiam Literariam Islandicam?

I sin disputats, *Jón Ólafsson frá Grunnavík*, omtaler Jón Helgason Jón Ólafssons litteraturhistorie således:

denne bog må indsættes i den lange række af halvfærdige skrifter fra Jón Ólafssons hånd. Stoffet er hverken tilfredsstillende indsamlet eller behandlet således, som det burde have været. [...] Formen var ikke heldig. [...] og den alfabetiske ordning af forfatterne umuliggjorde et historisk overblik. Derfor er bogen her blevet kaldt for en forfatteroversigt og ikke en litteraturhistorie (*historia litteraria*), som Jón Ólafsson almindeligvis selv kalder den.¹⁶

Når Jón Ólafssons litteraturhistorie har været omtalt i forskningslitteraturen, har man almindeligvis fulgt Jón Helgasons dom, omend ikke undtagelsesløst. For eksempel kalder Matthías Viðar Sæmundsson skriftet for 'en forfatteroversigt' (*riðhöfundaskrá*),¹⁷ idet han dog er opmærksom på, at sagen ikke er helt så enkel, og tilføjer: "forfatterens interesse i personhistorien vidner om en ny tid," og han fortsætter med at gøre opmærksom på, at Jón Ólafsson manglede både "assistance og hjælpemidler til at skrive en litteraturhistorie efter vore dages krav."¹⁸ Sverrir Tómasson taler til gengæld om en "litteraturhistorie" i sin artikel, "Bændur flugust á".¹⁹ Jón Ólafsson bruger selv dette udtryk (*historia literaria*) om skriftet. I Jón Ólafssons skrift støder man mange steder på litteraturanalyse, fortolkninger af værker og vurderinger af digteres og lærdes værker. Der er derfor her ikke tale om nogen blot og bar forfatteroversigt.

I Jón Ólafssons skrift finder man undertiden også litterære diskussioner, hvor talen falder på bestemte forfattere og deres værker, men sådanne findes også i selvstændige afsnit. Det efterfølgende eksempel er Jón Ólafssons beskrivelse af Þorbjörn Þórðarsons (17. århundrede) digtning. Þorbjörn Þórðarson gik almindeligvis under navnet Æri-Tobbi, og portrættet af ham er et morsomt eksempel på Jón Ólafssons personbeskrivelser:

Han var ikke tosset,²⁰ men optrådte til morskab for folk med fjollerier og digtede nu og da; i stroferne brugte han alle mulige vrøvlord [...]. Mange mener, at han imidlertid ikke er *auctor* til alle de strofer, som tilskrives ham, for der er folk, som har digtet sådanne som *imitationem*, og andre har så sidenhen uvidende tilskrevet dem nævnte Þorbjörn, og det forekommer mig ikke usandsynligt.²¹

Jón Ólafsson diskuterer endvidere vanskelighederne ved at oversætte fra andre sprog.²² Han siger, at det for mange ikke lykkes særlig godt, hvilket man kan se af de salmer, som biskop Steinn Jónsson oversatte fra tysk: "Udtrykket bliver så stift og tvungent, at det flere steder er uforståeligt. Meningen skal være enkel, så den straks forstås, ligesom i Hallgrímur [d.e. Péturssons] salmer."²³

Det er navnlig i skriftets første del samt i indledningen til den dansksprogede del, at Jón Ólafssons ideer om litteratur og litterær analyse optræder. Jón Helgason mener ikke, vi har megen gavn af kapitlerne om den oldislandske litteratur – de bidrager ikke med nogen ny viden om den islandske litteratur.²⁴ Men her overser Jón Helgason, hvor interessant dette kapitel er som vidnesbyrd om, hvordan Jón Ólafsson og hans samtidige analyserede og beskrev såvel den oldislandske litteratur som samtidslitteraturen. Som eksempel kan Árni Magnússons stilsyn, der citeres hos Jón Ólafsson, nævnes; Árni Magnússon skulle om *Alexanders saga* i

Brandur Jónssons oversættelse have udtalt, at ”den [det vil sige sagaen] har den bedste islandske *dictio*” (bl. 9v).²⁵ Et andet eksempel er en indførelse med overskriften ”Et og andet interessant om de oldislandske skjaldes strofer og digte” (bl. 11r).²⁶ Her taler Jón Ólafsson om forholdet mellem enkeltstrofer (*lausavísur*) og prosa i sagaerne:

De oldislandske skjaldes *Carmina* er som et kort *breviarium* om *res gestas*, til hjælp for hukommelsen; disse er blevet fulgt af *orales Commentarii*, der siden er gået ind i sagateksterne. Det er nemt at se, at de strofer, som forekommer i sagaerne, ikke altid er digtet af den skjald, som de er tilskrevet, og der findes ikke bedre eksempler på det, end når hedenske mænd tilskrives strofer, hvori der forekommer kristne ord. For eksempel i *Sagaen om Tord Trætte*, hvor Tord tilskrives en strofe, hvori kamp omtales som ’sværdenes messe’ [*sværða messa*]. Det er sandsynligst, at sagaskriverne selv har digtet de strofer [...].²⁷

Sverrir Tómasson mener, at Jón Ólafsson formentlig er den første til at fremsætte denne forklaring på skrift, altså at enkeltstroferne har været overleveret sammen med prosafortællingen.²⁸ De fleste forskere i dag er enige med Jón Ólafsson i, hvordan poesien i sagaerne er blevet overleveret. Nogle af digtene og stroferne er formentlig digtet af de personer, som sagaen nævner som forfattere, medens andre er sagaforfatternes værk. Sverrir Tómasson peger endvidere på, at Jón Ólafsson er kilde til, at man i det 17. århundrede kædede forfatteren Sturla Þórðarson sammen med *Grettes saga*. Jón Ólafsson omtaler det tre steder i litteraturhistorien og henviser i den forbindelse til bonden og annalisten Björn Jónsson på Skarðsá og lovmanden Páll Vídalín (bl. 11r, 19r, 29v).

Jón Ólafssons syn på og ideer om islandsk litteraturhistorieskrivning kan man også finde i indledningen til den dansksprogede del af litteraturhistorien, hvor han kommer ind på, hvad der skal omtales, og hvordan det skal omtales. For eksempel siger han om årsagen til at medtage forfatterbiografier i den slags skrifter, at forfatterens biografi kan fortælle os meget om forfatterens uddannelse, deres talent og formåen og anledningen til deres forskellige skrifter. Og på baggrund af alt dette kan man meget bedre vurdere det enkelte værk (bl. 52r-v). Der findes mange flere eksempler på litteraturvidenskabelige småafsnit i Jón Ólafssons litteraturhistorie, men pladsen tillader ikke en opregning af dem her.

Forudsætningerne for Jón Ólafssons litteraturhistorie er på den ene side, at lærde rundt omkring i Europa på dette tidspunkt begyndte at arbejde med den slags undersøgelser, og på den anden side Albert Thuras forespørgsel om oplysninger og materiale til den førømtalte islandske litteraturhistorie, som han planlagde. Eventuelt kunne man se Árni Magnússons håndskriftsamling som en tredje

forudsætning, for med den havde man fået lagt det fundament, som er forudsætningen for enhver undersøgelse af den ældre islandske litteratur.

I indledningen til den dansksprogede del gør Jón Ólafsson rede for, hvorfor han mener, at det er vigtigt at gå i lag med sådan en stor undersøgelse (bl. 53r-v). Jón Ólafsson nævner i den forbindelse ikke blot et sådan værks nytte for de kommende generationer, men også dets værdi for videnskaben selv og dens udvikling. De efterfølgende generationer kan bygge på dette værk, og på den måde fremmes forskningen, idet man således ikke skal gennemføre de samme store og omfattende undersøgelser, som foregangsmændene havde været nødsaget til.

Jón Ólafssons kilder til sine samtidige er af forskellig art og ikke alle pålidelige; nogle samtidige har han slet ingen oplysninger om. Det er allerede nævnt, at han citerede et af Árni Magnússons tabte skrifter efter hukommelsen, og at han citerer mundtlige kilder gennem både Árni Magnússon og Páll Vídalín. Ovenfor er også omtalt, at han her og der benytter et og andet fra Jón Thorkillius' skrifter. Han forsøgte – når han kunne – at få oplysninger fra folk i Island, men der kom ikke meget ud af hans indsats. Biskoppen Steinn Jónsson sendte ham sin egen kortfattede levnedbeskrivelse, Þorsteinn Ketilsson på Hrafnagil sendte ham litteraturlister og forskellige andre småting, og han skrev om Jón Thorkillius på baggrund af dennes egenhændige håndskrift. Endelig har han fået tilsendt forskelligt andet, som Jón Helgason på forbilledlig vis har gjort rede for i sin disputats.²⁹

Jón Ólafsson omtaler selv sine kilder, både i den danske indledning og andre steder. Han siger, at han benytter annaler, brevbøger, breve, forskellige skrevne kilder om folk samt egen viden og andres beretninger (s. 36 ff.). I forbindelse med den middelalderlige litteratur henviser han gerne til skriftet *Series dynastarum et regum Daniae* (1702) ved Thormod Torfæus (Þormóður Torfason; 1636–1719) og til den danske professor Ole Worms skrift *Runir seu, Danica literatura antiquissima*, første gang trykt i 1636 (Jón Ólafsson henviser til udgaven af 1651). Med hensyn til skjaldene henviser han endelig til Snorris *Edda*.

Det er indlysende, at forskellige fejl nødvendigvis må snige sig ind, når kilderne er så sparsomme og man er nødt til at stole på sin egen og andres hukommelse, og endda må gætte på årstal og lignende. Jón Ólafsson anfører således fejlagtigt, at præsten Sigurður Jónsson i Presthólar har oversat *Catonis Disticha* til islandsk (bl. 153v), og han opgiver et forkert navn på biskop Þorlákur Skúlasons moder (bl. 99r), for at nævne et par eksempler.³⁰ Man skal derfor som læser være på vagt, når man læser og benytter Jón Ólafssons litteraturhistorie, og man bør altid efterprøve oplysningerne i pålideligere kilder, navnlig årstal. Skønt Jón Ólafssons litteraturhistorie indeholder vigtige og sjove historier om forskellige folk, som

ikke findes andre steder, ligger litteraturhistoriens kulturhistoriske værdi først og fremmest i de ideer om litteratur og litteraturfolk, der findes i skriftet.

Litteraturhistorierne fra det 18. århundrede, deriblandt Jón Ólafssons her omtalte skrift, har man længe kritiseret for ikke at skelne mellem digtere og lærde, eller rettere mellem digterværker og lærde værker. Gunnar Harðarson siger således i sin artikel om den litteraturhistorie, Sveinbjörn Egilsson (1791–1852) udsendte: ”De ældre værker om islandsk litteraturhistorie er mere eller mindre forfatteroversigter eller regnes til lærdoms- og kulturhistorien.”³¹ Dette er utvivlsomt rigtigt, set ud fra vor tids forståelse af litteraturbegrebet, nemlig at digterværker er litteratur, medens videnskabelige skrifter ikke er det. Men litteraturbegrebet i det 17. og 18. århundrede var, som Gunnar Harðarson også bemærker, meget bredere, end den senere romantiks med ideer om originalitet og digteren som geni.³² Tidligere blev afhandlinger om for eksempel jura, historie og teologi også regnet for litteratur, som det også tydeligt fremgår af Jón Ólafssons litteraturhistorie.³³

Opbygning

Ved første blik synes Jón Ólafssons litteraturhistorie ikke at være helt fast i opbygningen, men hvis man ser nærmere efter, har værket faktisk en struktur. På titelbladet angives en tredelt disposition: 1) Opregning af digte og skrifter, der nævnes i islandske kilder; 2) Vurdering af islandske skrifers kildeværdi, troværdighed og datering; og 3) Navne, biografier og skrifter af bekendte forfattere (bl. Ir).

Som det er fremgået af det foregående, er litteraturhistorien kun et udkast, som Jón Ólafsson arbejdede med over lang tid. Kernen i skriftet er på dansk, men foran og bagved har han tilføjet kapitler – i det store hele på islandsk, men også på latin – ligesom der også findes forskellige noter til hovedteksten i margin. Som litteraturhistorien foreligger i håndskriftet, vil vi, denne artikels forfattere, inddele den logisk i følgende fire dele: 1) Middelalderforfattere; 2) Lærde mænd efter reformationen; 3) Digtere og forfattere efter reformationen; og 4) Lærde kvinder.

Værkets første del inddeler Jón Ólafsson yderligere i tre afsnit: (a) om den middelalderlige litteratur og digtning; (b) om litteratur efter reformationen; (c) en omtale af de vigtigste forfattere og dernæst digtere i alfabetisk rækkefølge. Anden del inddeles i fire afsnit: (a) en indledning; (b) en omtale af de vigtigste lærde i alfabetisk rækkefølge; (c) en oversigt over biskopper (i Skálholt og på Hólar)

samt over rektorer (i Skálholt og på Hólar); (d) et navnerregister. Tredie del er inddelt i to afsnit: (a) en indledning og (b) en omtale af digtere og forfattere i alfabetisk rækkefølge. Fjerde del er også inddelt i to afsnit: (a) en indledning og (b) en omtale af lærde kvinder og kvindelige digtere.

Stoffets ordning

Dispositionen i Jón Ólafssons litteraturhistorie er helt den samme, som man ser i andre litteraturhistorier i Europa på denne tid, det vil sige litteraturen er ordnet efter perioder: før og efter reformationen.³⁴ En sådan inddeling ses blandt andet i Albert Thuras ovenfor nævnte litteraturhistorie, *Idea Historia Literaria*. Samtidig følger Jón Ólafsson tidligere islandske litteraturhistorier som for eksempel Páll Vídalíns *Recensus* ved at alfabetisere omtalerne af de enkelte forfattere og digtere. Ligesom Thura ordner Jón Ólafsson forfatterne efter latiniserede former af deres patrynomer, idet han dog angiver deres islandske navneform i skarpe klammer straks efter. I litteraturhistoriens tredje del ordnes digterne efter islandsk skik, det vil sige efter døbenavnene. Jón Ólafsson nævner, at han undertiden adskiller hedenske og kristne digtere (bl. 33v). Det er vigtigt at bemærke, at han ikke som Páll Vídalín opdeler digterne i lærde og ulærde, men derimod karakteriserer dem ud fra hvilken profession de har.

Endvidere er det værd at nævne, at det var Jón Ólafssons tanke at skrive en faginddelt litteraturhistorie ligesom Thura. Denne idé kunne muligvis stamme fra Árni Magnússon; det synes utvivlsomt, at Árni Magnússon havde tænkt sig at benytte en sådan ordning, hvis det var lykkedes ham at skrive en islandsk litteraturhistorie på baggrund af det materiale, han gennem mange år havde indsamlet.³⁵

Jón Ólafsson inddeler den middelalderlige litteratur i prosalitteratur og digtning og drøfter derefter forfatterne og skjaldene i selvstændige kapitler. I det dansksprogede kapitel om digtere og forfattere efter reformationen foretager han ikke denne skelnen, selvom han i indledningen siger, at han i det følgende vil adskille de to. Efter dette kapitel følger til gengæld et særligt kapitel om digtere, hvor han navnlig beskæftiger sig med lærde og forfattere i den dansksprogede del. Allerede i Snorris *Edda* skelnes mellem lærde mænd og digtere, så en sådan adskillelse går langt tilbage. I den del, der handler om litteratur skrevet af kvinder, skelner Jón Ólafsson ikke mellem digtere og lærde, men det er sådan set heller ikke nødvendigt, hvis man tager det lille antal kvinder (på i alt 14), han nævner, i betragtning.

Biografier

Jón Ólafssons kilder til de enkelte personers liv og skrifter er af forskellig værdi, svarende til hans egen viden om dem, og derfor er afsnittene om forfatterne af meget varierende længde. Hvert afsnit deles i to, en levnedbeskrivelse og en omtale af vedkommendes værker. Ved nogle forfattere fremgår det, at Jón Ólafsson ved mere, end han meddeler, og han henviser desuden til skrevne kilder for yderligere oplysninger (bl. 18r). Eftertiden kunne have ønsket sig, at han havde slået sig mere løs og ladet sin fortælleglæde sprudle lidt mere med alle mulige historier; men sådant falder ikke Jón Ólafsson ind – han sætter for eksempel skarpe klammer om forskellige stykker, som han ikke mener skal med i den endelige udgave af litteraturhistorien: "Alt det som [...] er indsluttet i *Blyantz-Cancellor* vil Jeg skal være udelukt, og ingenlunde afskrives, i fald, nogen seer dette siden, efter mig. [somt giör Jeg for kortheds skyld, og somt at forbigaae folkes passioner, og sære hændelser]" (bl. 51r). Det ligger ham ligeledes på sinde at være retfærdig og ikke dømme for hårdt:

Vitas angaaende, at mand bör ei at skrive saa *subtil*, om afdöde lærde folk, nemlig om deres *affecter*, og andet saadant. Da tilstaaer Jeg det i saadant et *compendio* som dette her er, bör det ingelunde at være, men om navnkundigste Lærde folkes vitlöftig levnetz beskrivelse kand det, efter min Tanke, tillades. Dog i midlertid bör mand altid at tale om deres feiler med *moderation*. (bl. 53v)

Om de vigtigste forfattere og digtere skriver Jón Ólafsson ganske meget, men almindeligvis er afsnittene korte og brudstykkeagtige. Hovedvægten er lagt på uddannelsesbaggrund eller digtertype. Af og til forekommer det dog, at Jón Ólafsson beskriver deres gemyt og åndelige anlæg. Afsnittet om Guðmundur Andrés-son (1615–1654), der skrev kampskriftet *Discursus oppositivus* mod den strenge islandske lov, den såkaldte Storedom ('Stóridómur'), er et af de morsomste i hele litteraturhistorien; Guðmundur Andrés-sons liv og levned var på mange måder eventyrligt og manden selv lidt af en original. Her lader Jón Ólafsson sin fortælleglæde få frit løb, og han tillader sig at fortælle enestående historier om Guðmundur Andrés-son, der blev dømt til ophold i Blåtårn. Selvom Jón Ólafsson betvivler sandhedsværdien af historien om dengang Guðmundur Andrés-son faldt ud af vinduet i Blåtårn, og hans derpå følgende interessante tur rundt i kongens gemakker, medtager han den dog. Og helt imod sin egen højstemte proklamation i indledningen, hvor han udtaler, at han hellere vil have færre oplysninger men dog sikre (bl. 53v), fremsætter han forskellige gæt i forbindelse med tilblivelsen

af Guðmundur Andrésson's kampskrift. Da han efterfølgende kommer ind på, at professorerne i København fik to islandske studerende til at oversætte kampskriftet til latin, fornemmer man en delikat humoristisk sans: "og toe Islændere af Professorerne udnævnet, at over sætte dette hands Skrift paa et Sprog, som de kunde beder forstaa end det Islandske" (bl. 62r).

Jón Ólafsson benytter undertiden mundtlig overlevering eller folkesagn ved personbeskrivelsen. Navnkundige er for eksempel sagnene om Guðríður Símonardóttirs (17. århundrede) rapkæftethed. Hun var kone til den kendte præst og digter Hallgrímur Pétursson (1614–1674). Dette sagn benytter Jón Ólafsson til at beskrive, hvordan hun var mere end, hvad Hallgrímur Pétursson kunne magte. Jón Ólafsson henviser også til, at man almindeligvis sagde om biskop Marteinn Einarsson's død i 1576, at den var straf for hans delagtighed i henrettelsen af Islands sidste katolske biskop 1550. Dette gjaldt i øvrigt om flere dødsfald blandt de medvirkende ved henrettelsen af biskop Jón Arason (1484–1550).

Litteraturhistorien opviser ofte bred historisk viden, og man ser undertiden forfatterens syn på vigtige begivenheder i landets historie. En meget negativ holdning til danskerne dukker for eksempel op til overfladen i afsnittene om Jón Arason og Marteinn Einarsson. Desuden tilføjer Jón Ólafsson, at danske historikere, for eksempel Arild Huitfeldt, i deres skrifter forsøger at gøre Jón Arason til en oprører og landsforræder, men at islændingene snarere ser ham som en slags martyr (bl. 67v–68v).

Stil

Størstedelen af litteraturhistorien er skrevet på dansk. Jón Ólafsson indrømmer dog, at hans færdigheder i det sprog ikke er fuldkomne, og hans stil er her og der tyngt af islandismer (bl. 57v). Jón Helgason påpeger imidlertid, at der i den dansksprogede del i højere grad er tale om lån fra latin, som det i øvrigt var almindeligt hos lærde på den tid.³⁶ I den islandske del af litteraturhistorien kan man tale om to stiltyper, en folkelig stil og kancellistil. Påvirkning fra kancellistilen ser man navnlig ved udstrakt brug af danske og latinske lån samt dansk og tysk ordstilling og syntaks.³⁷ Den folkelige stil viser sig særlig i delen om den oldislandske litteratur, men vi ser den også i de kapitler, hvor fremstillingen bygger på mundtlig overlevering eller folkesagn. Det er værd at bemærke, at Jón Ólafsson's stil på ingen måde afviger fra tidens lærde stil i øvrigt. Derimod opfordrer han – som en ægte humanist – i en afhandling, han skrev om stil, til sproglig purisme.³⁸

Om digtere og forfattere

Hver del af litteraturhistorien indledes med en redegørelse for udvælgelsen af forfattere og digtere. Skønt Jón Ólafsson siger, at han ikke vil beskæftige sig med sådanne forfattere eller digtere, som ikke har efterladt sig værker, forekommer det dog, og navnlig i den dansksprogede del. I denne del har det da også først og fremmest været planen at give beskrivelser af de mænd, der var på Albert Thuras førnævnte liste.

Jón Ólafssons syn på digtere og forfattere er meget farvet af holdninger hos hans læremestre Páll Vídalín og Árni Magnússon. I litteraturhistorien henviser han gerne til Árni Magnússon, og som allerede nævnt skrev både han og Páll Vídalín udkast til litteraturhistorier. Her skal vi dog særligt komme ind på holdningen til digtere og forfattere, som den fremtræder i Jón Ólafssons egen litteraturhistorie. Således definerer Jón Ólafsson forfattere: "Jeg kalder sådanne *Scriptores*, som hovedsageligt har skrevet bøger, eller oversat dem fra andre sprog, frem for at digte" (bl. 134r).³⁹

Den første og vigtigste forfatter af islandske historiske skrifter var Ari fróði (II. århundrede), der både var nøjagtig og sanddru, og han besad alle de dyder, som en sand historieskriver må have: "Ari [fróði] har været højklædt, *Scriptor accuratissimus* og *veracissimus*, og er derfor et ret forbillede for en sand *Historici*" (bl. 21r-v).⁴⁰ Den eneste fejl ved Ari fróði var, at han var kortfattet: "Men han har også været en *Scriptor brevis*, hvilket man beklager på grund af de nævnte dyder" (bl. 21v).⁴¹ Omend Jón Ólafsson ikke kan skjule sin beundring for Snorri Sturluson, sidestiller han ham ikke med Ari, eftersom Snorri Sturluson udsmykker sin historieskrivning med digtning. Om *Heimskringla* siger Jón Ólafsson for eksempel: "Ari fróði har uden tvivl først skrevet en kort oversigt. Snorri må så have forøget den med forskellige *Traditionibus* (for han forekommer i sandhed ikke at have været ligeså bundet af kun at fortælle det, som er sandt, ligesom Ari)" (bl. 27v).⁴²

Munken Oddur Snorrason, forfatteren til *Óláfs saga Tryggvasonar*, får en ret kølig omtale, idet Jón Ólafsson siger, at han er naiv og har en tendens til overdrivelse (bl. 25v). Mindst har Jón Ólafsson til overs for dem, som helt opdigter deres materiale. Han tilføjer, at det mest har været munke, der har skrevet halvsande og opdigtede sagaer for at tjene til deres underhold. Den slags sagaer har de solgt til rige folk eller foredraget dem ved bryllupper og ved andre selskaber (bl. 8r).

Jón Ólafsson siger, at man efter reformationen i højere grad har oversat bøger frem for selv at have digtet eller komponeret dem. Dog, fortsætter han, er dette ved at ændre sig, og han tager biskop Jón Vídalín og lovmanden, Páll Vídalín såvel som nogle forfattere af såkaldte lyvesagaer (*lygisögur*) som eksempler herpå (bl.

12v). Det fremgår tydeligt af litteraturhistorien, at de forfattere, der beskæftiger sig med lærd materie, det vil sige sådanne, som kan regnes for formidlere af sandheden, vurderes højere, end sådanne, der beskæftiger sig med "halvsand og opdigtet" litteratur.⁴³ Jón Ólafssons holdning er helt i oplysningens ånd, når han bemærker, at det er vigtigt stadig at mindes de forfattere, "der har arbejdet på at gøre gavn med nyttige skrifter, som [de] har anvendt lærdom, lang tid, stor umage og mange omkostninger på" (bl. 17v).⁴⁴

Jón Ólafssons udvalg af skjalde passer med hans syn på den oldislandske digtning. Han omtaler ikke dem, som kun har digtet enkelte strofer, idet han mener, at sagaernes forfattere i reglen har digtet dem i de optrædende personers navne. Derimod omtaler han skjalde, der har digtet hele digte, selvom disse digte kun er bevaret i brudstykker eller overhovedet ikke (bl. 11r, 31v). Drøftelsen af skjaldene er mere kortfattet end drøftelsen af digtere efter reformationen, og der fældes ikke så tit domme over dem. Ydermere deler han digtere efter reformationen op efter, om de hovedsageligt har digtet på islandsk eller på latin.⁴⁵ Ud fra litteraturhistorien kan vi imidlertid ikke afgøre, hvilket af sprogene Jón Ólafsson først og fremmest mente, man skulle digte på. Til gengæld kritiserer han digteren Þorlákur Guðbrandsson (død 1707) for, at han "imiterer latinske digtere alt for meget" (bl. 14r).⁴⁶ Af det tidligere omtalte skrift af Jón Ólafsson, *Hagþenkir*, fremgår det, at peblingene blev undervist i at digte på latin, uanset om de havde anlæg for at digte eller ej.⁴⁷

Om litteratur og digtning

Jón Ólafsson inddeler den middelalderlige prosaiske litteratur i tre grupper: sand litteratur, halvsand litteratur og opdigtet litteratur. Denne inddeling kan man spore tilbage til klassiske retorikere, idet der i undervisningsbogen *Rhetorica ad Herennium*, der undertiden tilskrives Cicero, står: "*Fabula* er en fortælling, som indeholder begivenheder, der hverken er sande eller sandsynlige [...] *Historia* er begivenheder, som har fundet sted [...] *Argumentum* er opdigtede begivenheder, som dog ville kunne have fundet sted".⁴⁸ Opdigtede sagaer deles siden i islandske og udenlandske efter deres emne. De islandske handler mest om jætter, trolde og trolddom, mens de udenlandske handler om riddere og underskønne jomfruer. De udenlandske sagaer deles dernæst i komiske henholdsvis tragiske sagaer (bl. 8r). Man kan sige, at denne inddeling stadig benyttes, selvom vore dages litteraturhistorikere benytter andre begreber. Øverst i hierarkiet befinder de sandfærdige sagaer sig. Jón Ólafsson mener ikke, at lyvesagaerne er fuldstændig nytteløse; man

kan læse dem ”af filologiske grunde, idet man kan indsamle *archaismos* af dem” (bl. 8v).⁴⁹

Jón Ólafssons beskrivelse af litteraturen efter reformationen er i det store og hele rigtig. Han siger, at oversættelser er mere udbredte end originale værker, men at dette er ved at ændre sig i hans egen tid. Digtningen efter 1550 vurderer Jón Ólafsson ikke særligt højt. De fleste salmeoversættelser regner han for eksempel for værende af ringe kvalitet. Den verdslige digtning er tillige blevet ringere, mener han, ikke blot hvad angår stofbehandlingen, men også med hensyn til det poetiske sprog. Endvidere mener Jón Ólafsson, at folks almindelige kendskab til det gamle islandske poetiske sprog i hovedsagen er ringe. Dog priser Jón Ólafsson nogle digtere højt for et inspireret og dygtigt arbejde med den poetiske kunst.

I de senere år er man inden for forskningen begyndt at tage vurderingen af renæssancens og oplysningstidens litteratur op til fornyet overvejelse, og man har fremhævet den nyskabelse, der bestod i importen af nye versemål. Digterne begyndte også at benytte det poetiske sprog på nye måder efter påvirkning fra udenlandsk digtning. Det er værd at bemærke, at Jón Ólafsson gør opmærksom på, at man for at kunne foretage undersøgelser af poesien, må indsamle alle digte og strofer. På den måde vil man kunne lære ”poesiens og digtenes *genium* [at] kende, hvordan den har ændret sig til hver en tid” (bl. I Iv).⁵⁰

Jón Ólafsson omtaler med nogen stolthed sine landsmænds skriveglæde og bemærker, at lærde folk i rigere lande end Island måtte undre sig over deres viden og deres store bogproduktion. Og han giver samtidig en forklaring på, hvorfor islændingene ikke har udgivet så mange bøger på tryk, nemlig at man i Island først og fremmest trykker kristelig litteratur og oversættelser af udenlandske kristelige skrifter. Endvidere er det for bekosteligt for islændingene at lade deres bøger trykke udenlands. Sidst men ikke mindst er islændingenes muligheder for dyrkelse af videnskab umådelig ringe, og derfor er de bange for, at deres værker skulle fremtræde ufuldkomne (bl. 54r).

Kvindens litteraturhistorie

Sidste del af Jón Ólafssons værk er en behandling af litteratur af kvinder, og den har overskriften *Femina post Reformationem doctiores*. Jón Ólafsson er den første islandske litteraturhistoriker, der omtaler kvinder i et sådant skrift. Ideen til dette afsnit er sikkert kommet fra Albert Thura, idet han i 1732 udgav et værk om lærde danske kvinder, *Gynaceum Daniae Litterarum*.⁵¹

I indledningen til kvindeafsnittet forklarer Jón Ólafsson, hvilke kvinder han finder det værd at skrive om, og hvilke han vil udelukke: "Det forekommer mig ikke værd at *annotere* de kvinder, som ikke har digtet andet end nogle udmærkede enkeltvers, men derimod [kun] sådanne, som i boglige kunstner eller poesien har overgået almindelige kvinder og været mændenes jævnbyrdige" (bl. 158r).⁵²

Dermed udelukker Jón Ólafsson beklageligvis de kvinder, der havde en særlig evne til at omsætte deres tanker i lejlighedsvis, ofte meget kunstfærdige vers (ikke at misforstå som lejlighedsdigte), rimkunstnere.⁵³ Vi har ganske vist ingen vidnesbyrd om, at der skulle have været så mange flere kvindelige rimkunstnere end mandlige, og derfor havde det muligvis været udtryk for en skævvridning at anføre alle sådanne kvinder, eftersom mandlige rimkunstnere heller ikke blev medtaget i litteraturhistorien, med mindre de havde gået i skole. På trods af sin egen proklamation, omtalt ovenfor, nævner Jón Ólafsson en poetisk begavet kvinde, Hólmfríður (1697–1736), Páll Vídalíns datter: "Hólmfríður, datter af den nævnte lovmand Páll, sidenhen sysselmanden Bjarni Halldórssons kone, var også inspireret og digtede udmærkede strofer" (bl. 160v).⁵⁴ Det er muligt, at Jón Ólafsson ved at nævne Hólmfríðurs inspiration retfærdiggør, at han har optaget hende, altså at hendes digtning vidner om en poetisk begavelse, der hæver hende over det almindelige niveau hos de førnævnte rimkunstnere.

I litteraturhistorien taler Jón Ólafsson først og fremmest om lærde mænd, digtere og forfattere; grænserne mellem disse grupper var ofte flydende. Men samtidig ser man, at nogle af de mænd, der optages, var kvalificeret, blot de havde været indskrevet ved Københavns Universitet, også selvom de ikke ellers har gjort nogen indsats inden for litteraturens område. Forklaringen er naturligvis Albert Thuras liste.

Mere påfaldende er det, at en enkelt kvinde optræder i den dansksprogede del, nemlig Hildur Arngrímsdóttir (1643–1725), Páll Vídalíns moder.⁵⁵ Hun får sit eget nummer, ganske som mændene, og er nummer seks i rækken, idet listen er ordnet efter patronym. I afsnittet om Hildur Arngrímsdóttir hylder Jón Ólafsson hende meget for hendes begavelse og hendes hushold, der var berømmet i vide kredse. Han nævner, at han ofte har haft den fornøjelse at have talt med hende i sine år på Víðidalstunga, og at han derved er blevet meget klogere på gamle dage. I virkeligheden minder beskrivelsen af Hildur Arngrímsdóttir om Ari fróðis beskrivelse af Þuríður Snorradóttir, der var "meget klog og besad sanddruelig viden" om fortiden.⁵⁶ Om Hildur Arngrímsdóttirs uddannelse og lærdom siger Jón Ólafsson afrundende: "I lærde Sager veed intet andet om hende at sige, end at hun, for uden nogle *Epigrammata* [...] haver gjort 3 andægtige Psalmer [...] om Jeg ret Mindes, alt paa Islandsk og MS. [Med saadan en skiön poësi, som mand af studerede folk kunde udkræve]" (bl. 65v).

Afsnittet om Hildur Arngrímsdóttir i kvindeafsnittet er i nogen udstrækning en oversættelse af afsnittet i den dansksprogede del. I det islandske afsnit er Jón Ólafssons rosende omtale af Hildur Arngrímsdóttirs poesi og kendskab til fortiden ikke så uforbeholden som i den danske del. Ud fra Jón Ólafssons beskrivelse er det på ingen måde sikkert, at Hildur Arngrímsdóttir har kunnet latin, og latinsten Sigurður Pétursson mener, at latinkundskab har været med til at bestemme, om man regnede kvinder for lærde eller ej. Den målestok, som Jón Ólafsson måler Hildur Arngrímsdóttir efter, synes således at være den samme, som man brugte på tidligere tiders lærde kvinder og mænd, altså om de havde digtet lærd poesi, havde stort kendskab til fortiden og viste storsind og gæstfrihed i husholdningen. Dette finder måske særligt sin forklaring i, at kvinder ikke havde mulighed for skolegang, og det var således ikke muligt at vurdere dem efter samme målestok som mændene.

Af de 14 kvinder, Jón Ólafsson omtaler, er de fem digtere. Ovenfor er allerede Hildur Arngrímsdóttir og Hólmsfríður Pálsdóttir nævnt. Sigga skálda er den eneste almuekvinde, der er medtaget: ”Sigga skálda opholdt sig i begge Hreppur-områderne. Var fattiglem hos præsten Eiríkur Oddsson i Hólar i Ytra-Hreppur. Hun digtede mange salmer, vers, viser og digte, men det er uvist, om hun digtede nogen *rímur*.⁵⁷ Døde i byldepesten 1708” (bl. 161v).⁵⁸ Sigga skálda fik sig et godt navn på grund af sin digtning, og det er derfor ikke mærkeligt, at hun blev optaget hos Jón Ólafsson. Om Þóra Tómasdóttir står der derimod: ”Þóra Tómasdóttir, opholdt sig i Vöðlusýsla. Har digtet en salme om israelernes udvandring fra Ægypten. Og jeg mener, det er hende, Þorvaldur Magnússon siden hen digtede nogle strofer eller et digt om, hvori han spotter hende for nævnte salme” (bl. 162v).⁵⁹ Det ser ikke ud til, at Jón Ólafsson har kendt til anden digtning af Þóra Tómasdóttir end denne salme. Man må antage, at de fleste vidnesbyrd om digterinden er forsvundet, når Jón Ólafsson kun beskriver hende nærmere ved blot at nævne, at en mand har hånet og spottet hendes digtning. Der er ikke senere fremdraget nye oplysninger om Þóra Tómasdóttir, og man kan håbe, at forklaringen herpå ikke er, at Þorvaldur Magnússon med sine bemærkninger skubbede hende ud i glemselen.⁶⁰

De længste indførelser i kvindeafsnittet handler om Hildur Arngrímsdóttir, Steinunn Finnsdóttir (1640–1710) skáldkona og biskop Jón Vídalíns kone, Sigríður Jónsdóttir (1677–1730). Steinunn Finnsdóttir er den første navngivne kvindelige digter i Island, efter hvem der er bevaret en smule digtning. I litteraturhistorien begynder Jón Ólafsson altid sin omtale med at opregne vedkommende persons slægt eller beskrive dennes embede og måske endda hans eller hendes hjemegn. Men ved omtalen af Steinunn Finnsdóttir indleder han omtalen med oplysninger om hendes digtning, og hendes slægtsopregning anføres først til sidst:

Steinunn [Finnsdóttir] boede i Höfn i Mela-området 1710. Hendes mand hed Þorbjörn, en mand af ringe stand, og hendes fader Finnur. Faderens broder hed også Finnur og boede på Kálfalækur. Disse to brødres fader var præsten Jón Finnsson, hvis broder var Sigurður Finnsson, der havde sønnen Finnur á Ökrum (bl. 162v).⁶¹

Efter denne omtale gives en slægtstavle med yderligere oplysninger, hvilket Jón Ólafsson ellers ikke gør. Det er umuligt at afgøre, hvad han hermed har villet sige, men det ville være fristende at gætte på, at dette viser hans syn på Steinunn Finnsdóttirs poesi, idet han endvidere griber muligheden for at angive et vers af *Snakóngrímur*; der findes ellers ikke mange eksempler på citerede digte i litteraturhistorien.

Efter at Jón Ólafsson har forklaret, hvilke kvinder der medtages i kvindeafsnittet, retfærdiggør han sit valg, altså at det er nok, at de har digtet en salme – det anså man i samtiden for værende af større poetisk værd end rimkunstnerens nørkelier. Dette afsnit er ofte blevet opfattet som kvindenedgørende:

Omend nogle ville sige, at det ikke var af særlig vigtighed, om kvinderne så også har kunnet en smule latin eller andre sprog eller digtet en salme – en eller flere – så svarer jeg, at det er ærefuldt for en kvinde, og man kan ikke forlange yderligere af dem. Og vi må tage os til takke med det, som vi nu engang har, hvis vi vil føje nogle kvinder til vore foranførte mænd (bl. 158v).⁶²

Set i lyset af de muligheder, kvinder havde for at uddanne sig bogligt, må man nok acceptere, at Jón Ólafsson er ret realistisk i sin beskrivelse af situationen. Til gengæld må man studse over, hvor mange kvinder der holdt skole for børn eller selv forestod undervisningen af deres børn. Sigurður Pétursson påpeger for eksempel i førnævnte artikel, at man havde brug for mere end et rent basalt kendskab til latin for at kunne undervise i sproget.⁶³

Eftertiden havde naturligvis gerne set, at kvindeafsnittet havde været længere og mere udførligt. Men der gemmer sig dog flere steder omtaler af kvinder i litteraturhistorien, dog særligt i forbindelse med deres funktion som mødre eller koner. En af de mest bemærkelsesværdige historier er om Rannveig, datter af digteren Þórður Magnússon på Strjúgur:

Om hans søn, Oddur, siges det også, at han har været én af de bedste digtere, men jeg ved ikke, hvad der findes af hans digtning. Og ligeså Þórður [Magnússons] datter (jeg kender ikke hendes navn). Om hende er *Relationen*, at hun skulle have digtet den 16. *ríma*⁶⁴ i *Rollantz rímur*, medens hun rørte i en gryde med grød. Men faderen, idet han hørte hende, gav hende et slag i ansigtet, fordi hun derved skulle have kastet skam over ham. Dette er imidlertid sikkert *fabulæ* (bl. 155r-v).⁶⁵

Vi ser her den store digter sidde og svede over digterarbejdet. Rannveig, hans datter, er imedens i færd med madlavningen, og det er ingen sag for hende samtidig at improvisere en *ríma*. Måske beskriver denne historie kort arbejdsdelingen mellem kønnene, hvad angår digtning.

Afslutning

I det 17. og 18. århundrede begyndte lærde i Europa at skrive litteraturhistorier, hvor man forsøgte at inddele og beskrive litteraturen på en ny måde. Man samlede ligeledes nøjagtige oplysninger om forfattere og deres værker. Den utrykte litteraturhistorie ved Jón Ólafsson fra Grunnavík, der har været emnet her, er en del af denne tendens. Den er skrevet omkring midten af det 18. århundrede og behandler islandske digtere og lærde fra middelalderen og frem til forfatterens samtid. Vi ser alle de vigtigste karakteristika fra tidens litteraturhistorieskrivning optræde hos Jón Ólafsson; han benytter for eksempel den danske litteraturhistoriker Albert Thuras metoder, men finder i øvrigt megen inspiration hos islandske lærde som Árni Magnússon, Thormod Torfæus og Páll Vídalín. Hans fortællestil er dog på mange måder selvstændig og støtter sig til dels til islandsk mundtlig tradition.

Jón Ólafssons litteraturhistorie har aldrig været udgivet og har kun været benyttet i begrænset omfang i forskningen. Vigtigheden af Jón Ólafssons litteraturhistorie skal derfor først og fremmest findes i, at den klart fremsætter det 18. århundredes syn på dannelse, litteratur og tidligere tiders islandske forfattere. Et bemærkelsesværdigt afsnit af Jón Ólafssons værk er afsnittet om islandske lærdomskvinder og kvindelige digtere, som han fandt inspiration til hos Albert Thura. Med udgivelsen af Jón Ólafssons litteraturhistorie får vi endelig den sammenhæng, der har manglet i vores kendskab til det 18. århundredes bogkultur i Island.⁶⁶

Noter

1. Citatet i titlen er fra Jón Ólafssons litteraturhistorie, KBAdd 3 fol., bl. 53r.
2. Jf. Gottskálf Þ. Jensson, "Hugmynd um bókmenntasögu Íslendinga", *Skírnir* 2001:1, s. 88–89.
3. "fyrir utan okkur Erlend vill Alb. Thura skrifa og edera bók um lærða íslenzka", jf. Jón Helgason, *Jón Ólafsson frá Grunnavík*. Safn Fræðafjeldagsins V (København, 1926), s. 179. – Da Jón Ólafsson arbejdede på sin litteraturhistorie, havde han været studerende ved uni-

versitetet og arbejdet i godt ti ár, idet han kom til København 1726 for at være Árni Magnússonss sekretær, kun 21 ár gammel. Om Jón Ólafssonss liv og arbejde se Jón Helgason 1926 samt Guðrún Ása Grímsdóttir, "Um Jón Ólafsson úr Grunnavík", i Friðrik Magnússon & Guðrún Kvaran (red.), *Hræingur úr ritum Grunnavíkur-Jóns: erindi flutt á mállþingi um Jón Ólafsson úr Grunnavík laugardaginn 16. apríl 1994* (Reykjavík, 1994), s. 9–18 og Guðrún Ása Grímsdóttir, "Lærður Íslendingur á Turni: af Jóni Ólafssyni Grunnavíkingi", *Gripla* 2001:XII, s. 125–147. Jón Ólafssonss selvbiografi, *Vita et Scripta Johannis Olavii (Studioli Islandi) de Grunnavika*, er nýlig udgíven: Jón Ólafsson úr Grunnavík, *Ævisögur ypparlegra merkismana*, udg. Guðrún Ása Grímsdóttir (Reykjavík, 2013), s. 221–298. Endelig skriver Jón Ólafsson om sig selv i litteraturhistorien.

4. Jón Helgason 1926, s. 179.

5. "Gagnlegt væri og, að skrifa Historiam literariam yfir höfuð." Jón Ólafsson, *Hagþenkir*, udg. Þórunn Sigurðardóttir (Reykjavík, 1996), s. 69.

6. Herefter blot: "den danske del".

7. "Þetta skrif var aldrei sent hr. Thura, heldur hent úr því til að svara spursmálum hans."

8. *Dansk biografisk leksikon*, grundlagt af C. F. Bricka, redigeret af Povl Engelstoft under medvirkning af Svend Dahl (København, 1933–1943), s. 84.

9. Jf. Jón Helgason 1926, s. 199.

10. Gottskálk Þ. Jensson 2001, s. 89.

11. Matthías Viðar Sæmundsson omtaler skriftet i sin artikel "Fyrsta bókmenntasagan", i *Myndir á Sandi. Greinar um bókmenntir og menningarástand* (Reykjavík, 1991), s. 130–137.

12. Litteraturhistorien er udgívet í Páll Vídalín, *Recensus poetarum et scriptorum Islandorum hujus et superioris seculi*. Viðauki séra Þorsteins Péturssonar. I. Texti, udg. Jón Samsonarson (Reykjavík, 1985).

13. Gottskálk Þ. Jensson 2001, s. 83.

14. Jón Helgason 1926, s. 184.

15. Jón Samsonarson, "Formáli", i Páll Vídalín, *Recensus poetarum et scriptorum Islandorum hujus et superioris seculi*, udg. Jón Samsonarson (Reykjavík, 1985), s. vi; jf. endvidere Gottskálk Þ. Jensson, "Hversu mikið er nonnulla? Recensus Páls Vídalíns í Sciagraphíu Hálfðanar Einarsonar", *Ritmennt* 2000:5, s. 112–130; *Æfisaða Jóns Þorkelssonar skólameistara í Skálholti I*, udg. Jón Þorkelsson (Reykjavík, 1910), s. 375; jf. også Jón Helgason 1926, s. 198, samt Guðrún Ása Grímsdóttir 2001, s. 144.

16. "Þessari bók verður að skipa í hina löngu röð hálfsaminna rita frá hendi Jóns. Hvorki er efni safnað, svo að við megi una, nje með það farið eins og átti að verða. [...] Sniðið var ekki heppilegt. [...] og stafrófsröð höfundanna bannaði sögulegt yfirlit. Fyrir því hefur bókinn hjer verið nefnd rithöfundatal, en ekki bókmentasaga (historia litteraria), eins og Jón er sjálfur vanur að kalla hana." Jón Helgason 1926, s. 195–196.

17. Matthías Viðar Sæmundsson, "Upplýsingaröld 1750–1840", i Halldór Guðmundsson (red.), *Íslensk bókmenntasaga III* (Reykjavík, 1996), s. 103.

18. "áhugi höfundar á persónusögu viti á nýja tíma", smst.; "aðstöðu og áhöld til að semja bókmenntasögu af nútímaætt", smst., s. 104.
19. Sverrir Tómasson, "Bændur flugust á: Þrjár athugasemdir Jóns Ólafssonar úr Grunnavík um fornþókmenntir", *Gripla* 2003:XIV, s. 325–326.
20. *tosset*: isl. ær, jf. Þorbjörn Þórðarsons kældenavn.
21. "Var ei ær, en lét ýmsum látum fólki til skemmtunar og kvað að handahófi með allra handa orðleysum [...]. Margir halda að hann sé þó ei auctor allra þeirra vísna sem honum eignast, því sumir hafa gjört slíkar að imitationem hans, en hinir óvitandi eignað nefndum Þorbirni síðan, og þyki mér það ei ólíklegt." (bl. 154v).
22. Jf. Þórunn Sigurðardóttir, "'Caput de versione poetica.' Ritgerð Jóns Ólafssonar úr Grunnavík um kvæðaþýðingar", í *Varði reistur Guðvarði Má Gunnlaugssyni fimmtugum 16. september 2006* (Reykjavík, 2006), s. 149–152.
23. "Orðatiltækið verður svo stirt og nauðgað að það er víða óskiljandi, en meiningin á að vera auðskilin svo hún falli strax inn í skilninginn eins og er í Hallgrímssálmum." (bl. 14v). Salmerne er trykt efter biskop Steinn Jónssonar í 1719 udkomne oversættelse til islandsk af Jesper Rasmussen Rachløvs Taare-perse.
24. Jón Helgason 1926, s. 195.
25. "ein sú sem besta íslensk dictio væri í."
26. "Eitt og annað ahugavert um fornskálda vísur og kvæði."
27. "Fornskáldanna Carmina eru sem stutt breviaría yfir res gestas, til minnis, en þeim hafa fylgst orales Commentarii, sem síðan eru komnar í sögur. Það er auðséð að ei eru vísurnar í öllum sögum altíð þeirra sem þær eru eignaðar, og er ekkert ljósara merki þar til en þá heiðnum mönnum tileignast vísur sem kristin orð eru í. Til dæmis í sögunni af Þórði hreðu eignast honum vísa, í hverri sem orrusta kallast sverða messa. Er það líkast að sjálfir söguskrifarnir hafi þær vísur smíðað [...]" (bl. 11r).
28. Sverrir Tómasson 2003, s. 325.
29. Jón Helgason 1926, s. 187 ff.
30. Det var Sigurður Jónssonar fader, præsten Jón Bjarnason, der oversatte *Catonis Disticha*, og biskop Þorlákur Skúlasonar moder hed Steinunn, der var biskoppen på Hólar Guðbrandur Þorlákssonar uægte datter.
31. "Eldri rit sem varða bókmenntasögu Íslendinga eru yfirleitt rithöfundatöl eða teljast til lærdóms- og menntasögu", Gunnar Harðarson, "Um bókmenntasögu Sveinbjarnar Egilssonar", *Skáldskaparmál* 1994:3, s. 169–176.
32. Jf. også Gottskálk Þ. Jensson 2001, s. 83 n.
33. Flemming Conrad omtaler danske skrifter indeholdende bio- og bibliografiske data samt forfatterleksika af forskellig slags fra 1700-tallet, men han mener ikke, at ordet 'litteratur' får sin nuværende betydning førend i slutningen af århundredet. Conrad, *Smagen og det nationale: studier i dansk litteraturhistoriskrivning 1800–1861* (København: Museum Tusulanums forlag/Københavns universitet, 1996), s. 12, 22–28.
34. Jf. Gottskálk Þ. Jensson 2001, s. 90.

35. Jón Helgason 1926, s. 186.
36. Jón Helgason 1926, s. 186.
37. Þorleifur Hauksson & Þórir Óskarsson, *Íslensk stílfraði* (Reykjavík, 1994), s. 348–349, 419–425.
38. Afhandlingen er udgivet: Jón Ólafsson, "Um stíl", udg. Aðalsteinn Eyþórsson, i *Vitjun sína vakta ber: safn greina eftir Jón Ólafsson úr Grunnavík* (Reykjavík, 1999), s. 7–19.
39. "Þá kalla ég Scriptores sem bækur hafa skrifað, eður snúið þeim úr öðrum tungum, meir en kveðið".
40. "Ari hefur verið vel lærður, Scriptor accuratissimus og veracissimus, og er því rétt munstur eins réttilegs Historici." Ari fróði skrev værket *Íslendingabók*, der omhandler de første landnamsfolk.
41. "En Scriptor brevis hefur hann og verið, og þykir mönnum það mein, vegna nefndra kosta."
42. "Ari fróði hefur án efa skrifað fyrst stutt ágríp, og mun Snorri hafa aukið það síðan með ýmsum Traditionibus (því hann sýnist í sannleika ei hafa verið svo nóttvar sem Ari, að segja ei utan satt)."
43. "hálf sannar og upplognar [bókmenntir]."
44. "sem hafa stundað að gjöra mönnum gagn með þarflegum skrifum og varið þar til lærdómi, löngum tíma, stóru ómaki og kostnaði."
45. Jón Ólafssons syn på skjaldene fremgår af hans *Hagþankir* og i hans afhandling om digtning, der findes i AM 986 4to.
46. "imiterar latínsk skáld allt of mikið."
47. Jón Ólafsson 1996, s. 44–46. Se også Þórunn Sigurðardóttir, "Viðhorf til bókmennta og bóklegar menningar í Hagþenki Jóns Ólafssonar úr Grunnavík", *Ritmennt* 2000:5, s. 57–58.
48. Her citeret efter Pål Dahlerup, *Sanselig Senmiddelalder: litterære perspektiver på danske tekster 1482–1523* (Århus, 2010), s. 143 (henvisning til *Rhetorica ad Herennium* 1.8.13); jf. Sverrir Tómasson, "Sagnfræði miðalda", i Vésteinn Ólason (red.), *Íslensk bókmenntasaga I* (Reykjavík, 1992), s. 281.
49. "vegna philologien, og notera úr archaismos."
50. "[að] þekkja genium skáldskaparins og kvæðanna hversu hann hefur umbreyt á hverri öld."
51. Sigurður Pétursson har i en artikel skrevet om de lærde kvinder, Jón Ólafsson nævner, og indsætter dem i en historisk og europæisk sammenhæng ("Voru til lærðar konur, feminae doctae, á Íslandi?" *Skírnir* 2001:1, s. 67–82). Også Margrét Eggertsdóttir har skrevet om kvindefaersnittet ("Í blíðum faðmi brúðgumans", i Inga Huld Hákonardóttir (red.), *Konur og kristmenn* (Reykjavík, 1996), s. 179–181). Endelig har Bergljót Soffía Kristjánsdóttir været inde på den i "'Gunnlöð ekki gaf mér neitt af geymsludrykknum forðum ...' Um Steinunni Finnsdóttur, Hyndlurímur og Snækóngrsímur", i Sverrir Tómasson (red.), *Gudamjödur og arnarleir: safn ritgerða um eddulist* (Reykjavík, 1996), s. 165–219.

52. "Ei þykir mér vert að annotera þær sem ei hafa gjört annað en nokkrar liðlegar einstakar vísur, heldur þær sem í bóklegum kúnstum eður skáldskap hafa yfirgengið almennar konur og verið karlmönnum jafnvægar."
53. Rimkunstner er en oversættelse af isl. *bagyrðingur*.
54. "Hólmsfríður, dóttir nefnds Páls lögmanns, en eftir á kvinna sýslumannsins Bjarna Halldórssonar, var og hugvitsöm og gjörði liðlegar vísur."
55. Om dette skriver Bergljót Soffía Kristjánsdóttir: "I opregningen af skjalde i Uppsala-håndskriftet af Snorris *Edda* optræder Steinvör Sighvatsdóttir sammen med mændene som hofskjald [...] Jón [Ólafsson] følger således formentlig en indenlandsk tradition, når han opregner Hildur Arngrímsdóttir sammen med mændene i det danske kapitel" ("Í skáldatali Uppsala Eddu er Steinvör Sighvatsdóttir nefnd í hópi karla sem hirðskáld [...] Jón fylgir því sennilega innlendri hefð þegar hann getur Hildar Arngrímsdóttur ásamt körlum í danska kafflanum;" 1996, s. 166).
56. "margspök og óljúgfróð." Ari fróði Þorgilsson, "Íslendingabók", i udg. Jakob Benediktsson, *Íslendingabók. Landnámabók, Íslenzk fornrit I* (Reykjavík, 1968), s. 1–28.
57. *Rímur* er lange, rimede episke digte. Stoffet til digtene søgte man navnlig i ridder-sagaer, fornaldarsagaer, almuebøger, eventyr og islændingesagaer, men også samtidige begivenheder kunne danne grundlag for *rímur*. Der findes tusindvis af *rímur*-versmål og varianter af disse, da digterne lagde stor vægt på mangfoldighed i netop versemål og rim. Hver enkelt *ríma* (ental af *rímur*) inddeles i kapitler (1. *ríma*, 2. *ríma* o.s.v.), og helheden kaldes for en *rímnaflokkur*.
58. "Sigga skálda fór um báða Hreppa. Var niðursetningur hjá S^{ra} Eiríki Oddssyni í Hólum í Ytra-Hrepp. Kvað marga sálma, vers, vísur og kvæði, en óvíst er hvert hún hefur gjört nokkrar rímur. Dó í bólunni 1708."
59. "Þóra Tómasdóttir, verandi í Vöðlusýslu, hefur gjört einn sálm um útför Ísraelsfólks af Ægypto. En ég meina það sé sú sem Þorvaldur Magnússon kvað síðan um nokkrar vísur eður kvæði, hvar í hann hæðir að nefndum hennar sálmi."
60. Jf. Margrét Eggertsdóttir 1996, s. 181.
61. "Steinunn var í Höfn í Melasveit 1710. Bónði hennar hét Þorbjörn, almúgamaður, en faðir hennar Finnur. Hans bróðir hét og Finnur, sem var á Kálfalæk. Beggja þeirra faðir var S^{ra} Jón Finnsson, hans bróðir hét Sigurður Finnsson, en hans son Finnur á Ökrum."
62. "Þó nokkur vildi segja það sé lítilvægt þó þær hafi kunnað lítið í latínu eður öðrum tungum eður gjört sálm, einn eður fleiri; þá svara ég, að það er vel virðandi af kvenmanni og ekki af þeim frekara heimtandi. Enda hljótum vér nú að tjalda því sem til er ef vær skulum fá nokkrar konur til karlmanna vorra hér fyrir framan."
63. Sigurður Pétursson 2001, s. 78.
64. *ríma* er entalsformen af *rímur* og betegner et afsnit eller kapitel i disse episke digte.
65. "Hans sonur Oddur er og sagt hafi verið eitt hið besta skáld, en ei veit ég hvað eftir hann liggur. Og eins Þórðar dóttir (nafn hennar veit ég ei). Þar af er Relationin að hún hafi mælt fram rímuna 16^{du} í Rollantz rímum, meðan hún hrærði í grautarkatli, en faðirinn

Þórður að henni heyrði, slegið hana snoppung í meining, sem hún hafi gjört skömm til sín, en þetta er líkast fabulæ.”

66. Oversat fra islandsk af Johnny Lindholm med støtte fra Letterstedtska föreningen. Denne artikels forfattere er kommet langt i arbejdet med klargørelsen af Jón Ólafssons litteraturhistorie til udgivelse.

Summary:

Apparatus ad Historiam Literariam Islandicam: An Icelandic History of Literature from the Eighteenth Century

This article discusses an Icelandic literary history, compiled in the first half of the eighteenth century. The author was Jón Ólafsson from Grunnavík, who is best-known for his work at the Arnarnageneana collection in Copenhagen. In the seventeenth and eighteenth centuries, European intellectuals began to write literary histories where literature was classified and defined in a novel manner, and which included precise information on various authors and their literary products. Jón Ólafsson's history is a part of this effort. In his work, he deals with Icelandic poets and literati from the Middle Ages to his own time. The work demonstrates many of the main characteristics of literary histories of this period. The author borrows, for example, the methods of the Danish literary historian Albert Thura, but he is also influenced by Icelandic intellectuals such as Árni Magnússon, Þormóður Torfason and Páll Vídalín. Jón Ólafsson's narrative style is, however, rather peculiar and his text is partly based on Icelandic oral tradition. An interesting part of Jón Ólafsson's work is a chapter on female intellectuals and poets, but there he follows Thura's example. Jón Ólafsson's history has never been printed; neither has it been widely used by scholars. The authors of this article are preparing an edition of the work.

Keywords: Icelandic literary history; Jón Ólafsson from Grunnavík; literary sources; literary women.